

2.3. Інтеграція локально-регіональної системи індустрії туризму України у геоекономічний простір Європи

Цвілий С.М.,

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри туристичного, готельного та ресторанного бізнесу,
Національний університет «Запорізька політехніка»*

З настанням геоекономічної ери на початку століття значно зріс інтерес до конкретних регіонів і дестинацій. Враховуючи, що геоекономічне становище включає значення політичних і економічних ресурсів доцільно підкреслити, що: геоекономіка надає оцінку відносин між економікою та географією на основі просторових, тимчасових та політичних аспектів, а також пояснює економічний потенціал націй саме через зазначені відносини [1]. Геоекономіка виходить на перший план у випадку, коли економічні потенціали країн повністю (частково) пов'язані з географічними особливостями. Геоекономіка є новим середовищем міжурядових комунікацій, у якому реалізуються національні інтереси держав. У геоекономіці роль міжнародного партнерства та ефективність держав залежить від ресурсів й економічного потенціалу, які визначають адаптаційні стратегії на географічних територіях. За наявності потенціалів регіональні гравці можуть брати участь у глобальній економіці (виробники, дистриб'ютори) [2]. Сектором економіки, у якому географія грає ключову роль, є індустрія туризму. Завдяки підвищенню добробуту населення країн і швидкого технологічного розвитку сьогодні туризм є однією з найбільш важливіших і швидко зростаючих світових галузей. При оцінці потенціалу міжнародного співробітництва слід враховувати факт, що глобальний туризм існує в кризових умовах геоекономічного простору.

Під впливом наддержавних регіонально-економічних структур, які мають в глобальній стратегічній ієрархії стійку позицію й розширюють геополітичний простір формування зовнішньоекономічної доктрини успішного міжнародного співробітництва в індустрії туризму, поступово збільшується роль та значення державних суверенітетів й національних управлінських структур. При цьому, геоекономічний простір індустрії туризму через систему економічних атрибутів та важелів поширюється за межі національних кордонів (розмиває або ліквідує межі між зовнішньою і внутрішньою сферами суб'єктів туристичної діяльності, а також між зовнішньою і внутрішньою політиками держави), стимулюючи при цьому до міжнародного співробітництва в процесі соціалізації й економізації життя суспільства на засадах зважених фінансово-економічних інструментів. В свою чергу, економізація потенціалу міжнародного співробітництва в індустрії

туризму є джерелом трансформації зовнішньоекономічних зв'язків України й її згуртування зі світом, яке залежать від наднаціональних економічних структур індустрії туризму, їх співпраці й інтеграції в Європейський Союз, Північно-Американський Союз й Тихоокеанський регіон (АПЕК), як зони сприятливого і сталого розвитку. Регіональну інтеграцію має сенс розглядати у якості важливої проміжної умови створення оптимального гео економічного простору індустрії туризму. Комплексність світової системи передбачає формування міжнародної туристичної структури на основі теорії мондіалізму, який визначає глобальний розвиток за принципом неминучості повної інтеграції при переході від великої кількості держав, національних економік, туристичних дестинацій, культур, локацій, міст, етносів, мов до уніфікованого туристичного простору із єдиними традиційно-етнічними та культурними кордонами. Саме тому, цілком логічно, що потенціал міжнародного співробітництва нашої країни в гео економічному просторі індустрії туризму – відсутність транскордонний бар'єрів на шляху та в процесі розвитку міжнародних економічних відносин, регіоналізації економіки, інтенсифікації співпраці, інтеграція у гео економічний простір світу та Європи.

Значне посилення впливу національної дипломатії в культурній площині при формуванні привабливого іміджу індустрії туризму за межами України, як визначальний фактор модифікації міжнародних відносин, забезпечує взаємодію у всіх сферах туристичного бізнесу і сприяє просуванню національних інтересів у міжнародному середовищі, активізує процеси розвитку економіки держави та адаптує її інтеграцію у гео економічний простір. Вивченню теорії та методології глобалізації, розвитку співробітництва та партнерства на міжнародному ринку туристичних послуг присвячено наукові праці таких вчених, як: О. Любіцева [4], Н. Трусова, Т. Чернявська, С. Пасека, В. Грановська, О. Пристемський, В. Демко [6], І. Фарсарі [10], Ч. Джі, Е. Файос-Сола [11], Дж. Коккранікал, П. Кроньє, Р. Батлер [13], Н. Прем [16]. Дослідженням аспектів впливу науки геополітики на розвиток індустрії туризму, як складової безпеки міжнародного співробітництва країн, займалися такі науковці, як: Н. Гончаренко, Я. Склярєнко [3], К. Чен [9], Д. Хол, М. Сміт, Б. Марцишевська [12], І. Свиноус [31–32] та інші вчені, які вивчали просторову детермінанту в межах її здатності розширювати масштаби туристичного потенціалу, а також напрями інтеграції індустрії туризму України.

Гео економічний простір (ГЕП) представляє організаційно-функціональне середовище індустрії туризму, яке проявляється у формі взаємодії традиційно-культурологічних процесів розвитку міжнародного співробітництва держави на різних ієрархічних рівнях. Дані рівні розподіляються між макро-регіональними й локально-регіональними системами. Тобто, на різних рівнях функціонування

базовими компонентами ГЕП є наступні сфери життєдіяльності суспільства: соціально-економічна, територіальна (просторова), демографічна, управлінська, культурно-релігійна. Геоелектронічний простір індустрії туризму є суспільно-географічною системою (за системним підходом), яка за законом трансформації змін «кількість у якість», формує адекватні величини потенціалу міжнародного співробітництва держави в світовій ієрархії. При цьому забезпечується якісна трансформація територій за рахунок мобілізації значного обсягу ресурсів [3].

Розширення у геоелектронічному просторі індустрії туризму інтенсифікує розвиток інформаційно-комунікаційного потенціалу (транспорт, інформаційні технології), а також сприяє підвищенню ефективності комунікацій між різними країнами та регіонами у міжнародному середовищі. При цьому, даний процес формує потенціал міжнародного співробітництва, як органічну єдність певної економічної моделі, де існують внутрішні зв'язки між складовими елементами макро-регіональних та локально-регіональних туристичних систем [4; 5].

Локально-регіональні туристичні системи формуються на перетині трьох окремих підсистем (населення, виробництво і надання послуг, природа) і містять у компоненти: рекреанти (формальна тимчасова суспільна група); туристи та трудові ресурси (обслуговування локально-регіональної системи в межах певної території); природні ресурси; матеріально-технічні, енергетичні й інформаційні засоби [6]. Відповідно, при формуванні відтворювальної моделі потенціалу міжнародного співробітництва, вкрай необхідним є виокремлення індикаторів туристичної локально-регіональної системи та визначення її величини (рис. 1).

Геоелектронічний простір індустрії туризму вимагає розробки методики оцінки потенціалу міжнародного співробітництва однієї країни з певним рівнем ефективного використання локально-регіональної системи й макро-регіональних систем країн шляхом вимірювання функціонального симбіозу на туристичному ринку, який об'єднує велику кількість виробників туристичної продукції з реальними та потенційними покупцями в постійно зростаючому тренді процесу туристичних поїздок, які мають прямий вплив на геоелектроніку країни [7; 8]. При цьому, ефективним способом оцінювання функціональних зв'язків між сферами діяльності суб'єктів міжнародного ринку, що забезпечують синергетичність незмінних факторів геоелектронічного простору індустрії туризму країни, є прогнозування очікуваного результату [9]. Прогнозування базується на методі екстраполяції ринкових тенденцій та індикаторів. Точність і надійність прогнозу залежить від багатфакторності і розміру вибірки індикаторів у часі.

Рис. 1.- Індикатори величини та рівня ефективності використання туристичної локально-регіональної системи в економіці країни

Джерело: розроблено автором

При цьому, використання багатфакторного аналізу дозволяє здійснити гео економічний аналіз факторів впливу на якість результату міжнародного співробітництва країни в функціонуючих локально-регіональних і макро-регіональних системах індустрії туризму [10]. З позиції розвитку країни ефективність функціонування потенціалу міжнародного співробітництва в європейському гео економічному просторі її індустрії туризму пропонується здійснювати за формулою темпів приросту кінцевого продукту, алгоритм розрахунку якого є інтегрований в країнах Європи та дозволяє визначити індикатори гео економіки [11; 12].

Етапи оцінювання і реалізації потенціалу міжнародного співробітництва країни в європейському гео економічному просторі індустрії туризму мають наступну послідовність: 1) визначення аналітичних індикаторів, що формують інтегрований індекс міжнародного співробітництва країни; 2) стандартизація аналітичних індикаторів за методом найбільшої середньої; 3) розрахунок інтегрованого індексу міжнародного співробітництва країни; 4) співставлення інтегрованого індексу міжнародного співробітництва країни в європейському гео економічному просторі індустрії туризму із індикаторами ефективності залучення прямих іноземних інвестицій країн Європи для відновлення

потенціалу локально-регіональних, макро-регіональних систем; 5) кластеризація матриці країн Південно-Східної Європи, які є мотивованими до міжнародного співробітництва з країною в європейському геоekonomічному просторі індустрії туризму та використовують прямі іноземні інвестиції на ресурсне забезпечення локально-регіональних та макро-регіональних систем [3; 11; 12].

В геоekonomічному просторі масштаб забезпечення індустрії туризму країни прямими іноземними інвестиціями визначається на рівні туристичних фірм із врахування змінних «торгових витрат». Тобто, розраховується відстані між змінними, які є «диференціалом доходу на одного працівника», й та, яка є контрольною змінною для різниці між факторами-пропорціями та ВВП приймаючої країни [13]. Контрольна змінна зосереджена на горизонтальних прямих інвестиціях й є ключовим фактором присутності суб'єктів міжнародного ринку туристичних послуг в локально-регіональних та макро-регіональних системах приймаючої країни [14; 15]. Модель міжнародного співробітництва країни в індустрії туризму формує змінні: індекс подібності країн за розміром, географічну відстань між партнерами і межу «геоekonomічного простору» між країнами за заданою величиною ВВП. Остання змінна додається, щоб врахувати «ринковий» аспект прямих іноземних інвестицій (ПП). Тобто, коли інвестори виробляють туристичні продукти за кордоном для продажу на приймаючому ринку іншої країни, вони, таким чином, збільшують частку на міжнародному ринку. Додаткові змінні (спільна мова, спільний кордон або пільгові торговельні угоди), можуть знизити витрати на виїзд за кордон, але, водночас, можуть бути введені до «торгових витрат» за допомогою фіктивних змінних [16; 17]. З позиції динаміки приросту залучення прямих іноземних інвестицій та схожості певних країн за виробітком туристичних продуктів економічна модель міжнародного співробітництва оцінюється за методом двосторонніх туристичних потоків [18].

Відновлення вітчизняної індустрії туризму в Україні, як імпульсного прискорювача розвитку потенціалу міжнародного співробітництва країни в геоekonomічному просторі, орієнтується на паралельні процеси: радикальні зміни міжнародних економічних відносин та поточні структурні глобалізаційні трансформації. Однак, у порівнянні з іншими світовими державами вітчизняна індустрія туризму відроджується нерівномірно у розрізі окремих її територій. Це пояснюється низьким рівнем активності виробників комплексного продукту в туризмі щодо надання пропозицій в дестинації відносно подорожей, рекреації та відпочинку, який спричинено відносно затяжним періодом пандемії в світі, очікуванням нового штаму коронавірусної хвороби та воєнною агресією росії

по відношенню до України [6; 19]. Зазначені негативні події призвели вже до посилення кризи й кризових явищ всередині країни, а також до неспроможності здійснення диверсифікації туристично-рекреаційних процесів в період чинності причин, викликів, загроз. Протягом 2022–2023 років Україна частково втратила міжнародні зв'язки на ринку туристичних послуг, таким чином, ускладнивши своєчасність швидкого відновлення ресурсної компоненти в обслуговуванні туристів та рекреантів на міжнародній арені, збільшила інвестиційні ризики та послабила позиції національної індустрії туризму. Україна зараз знаходиться в «стресовому» воєнному періоді, однак, за оцінкою міжнародних туристичних організацій, намагається відновити модель подальшого розвитку туризму [20].

З причин воєнних дій в Україні ускладнюється розширення просторових меж існування і функціонування локально-регіональних систем в туризмі. При досягненні певної межі заповнений геоелектронічний простір індустрії туризму починає деградувати, що знаходить прояв в скороченні займаної території.

Наша країна у якості функціонуючої туристичної локально-регіональної системи в площині інтегрованого геоелектронічного простору враховує інтереси, норми та пріоритети ключових гравців світової індустрії туризму [15; 21].

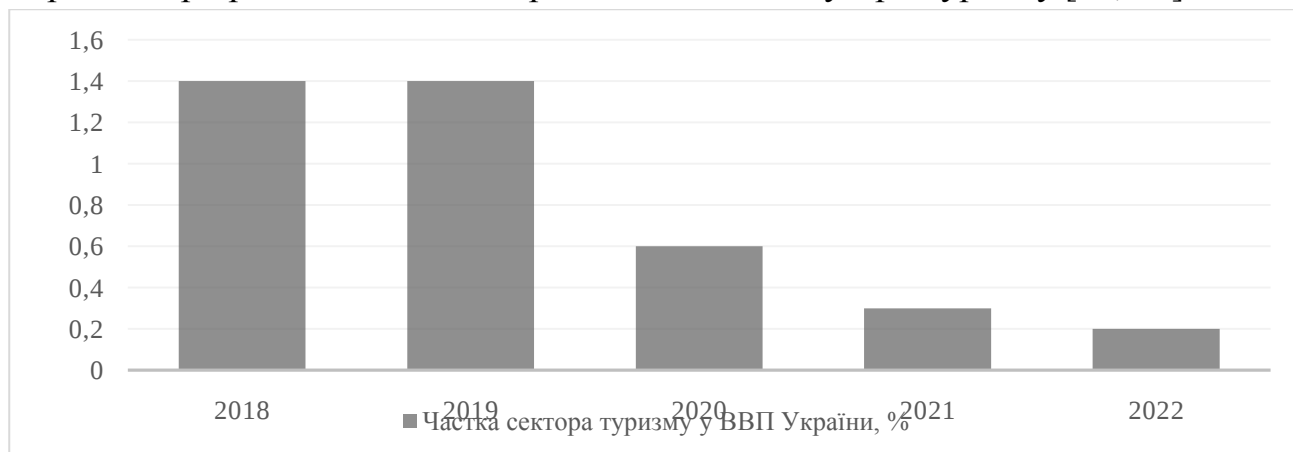

Рис. 2. – Частка сектора туризму у ВВП України у 2018–2022 рр., %

Джерело: побудовано автором за [22–24]

В індустрії туризму знижується рівень потенціалу міжнародної співпраці та співробітництва України, що унаочнює скорочення частки сектора туризму у ВВП від 0,6% у 2020 р. до 0,2% у 2022 р.; це у 16,7 разів нижче за доковідний рівень світової геоелектроніки (середньорічний показник 10%) й у 25 разів нижче рівня світової геоелектроніки (5%), яка існувала в умовах COVID-19 (рис. 2).

З метою відновлення макро-регіональної системи індустрії туризму на вітчизняній території своєчасно та логічно запровадити стабілізаційні заходи.

Впровадження стабілізаційних заходів розвитку потенціалу міжнародного співробітництва України у світовому середовищі з метою формування високої

позитивної динаміки обсягу експорту-імпорту комплексного продукту індустрії туризму шляхом зменшення кількості обмежень на лібералізацію і трансфертні технології франчайзингу при співробітництві суб'єктів туристичних destinations знайшло висвітлення в моделі функціонального симбіозу макро-регіональної та локально-регіональної туристичної системи під впливом рівня лібералізації та трансфертних переваг франчайзингу в міжнародному співробітництві суб'єктів індустрії туризму в кризових умовах геоекономічного простору (рис. 3).

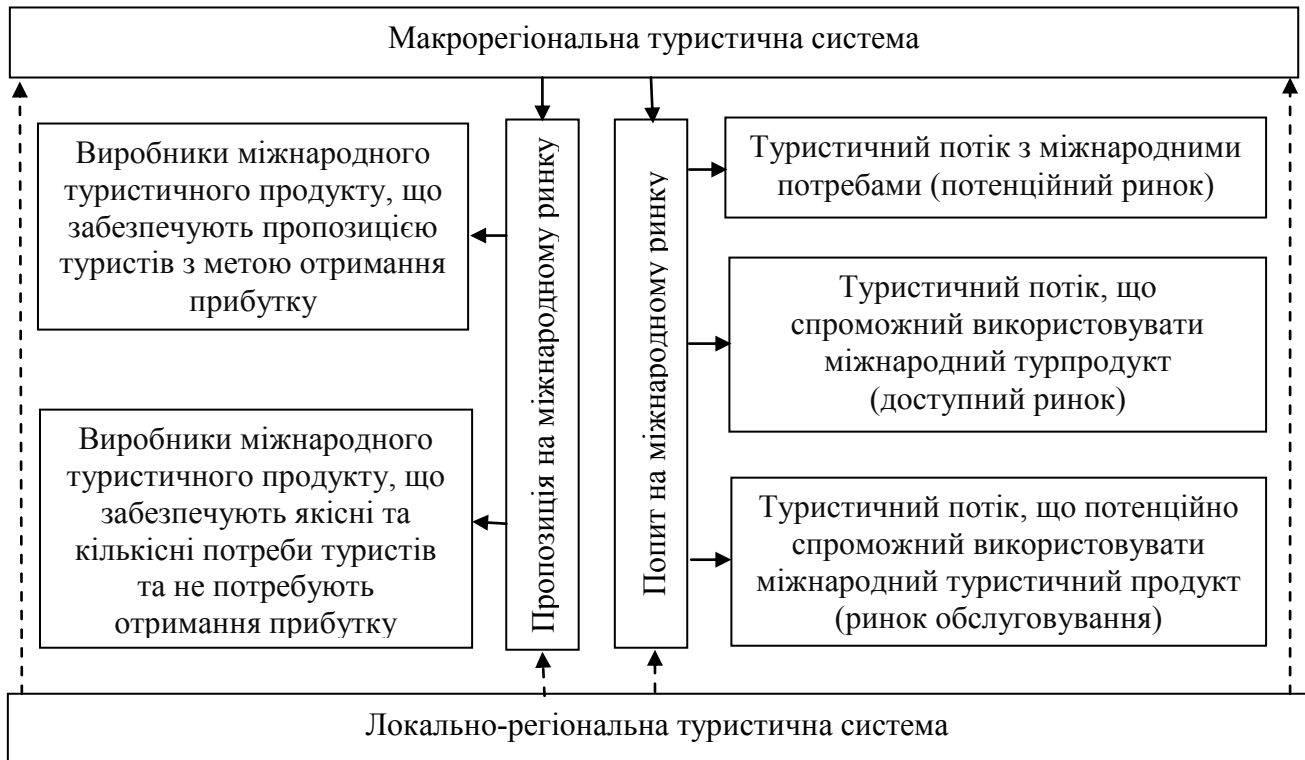

Рис. 3. – Симбіоз макрорегіональної і локально-регіональної системи туризму
Джерело: побудовано автором за [19]

В геоекономічному просторі динаміка відновлення країни з локально-регіональною системою індустрії туризму обумовлена зростанням попиту з боку країн з лише внутрішніми туристичними destinations (або тільки розвиваються, або відроджуються в постконфліктному періоді). Тобто, доцільно зазначити: зберігається залежність потенціалу міжнародного співробітництва української індустрії туризму від макрорегіональних систем розвинених країн. Так, країни Європи ще залишаються базовим центром культурно-пізнавального туризму. Однак, останнім часом все більшого значення для реалізації даного виду туристично-рекреаційного потенціалу набуває Азія, зокрема, Індія і Китай [20].

Розвиток міжнародного ринку туристичних послуг демонструє негативну стабільність у 2021–2022 рр., оскільки за період маємо факти [24–29]: 1) частка

індустрії туризму у структурі світової економіки скоротилася майже у два рази за два роки: до 5,5% у 2021 р. з 10,4% у 2019 р. (до світової пандемії COVID-19 індустрія подорожей і туризму створювала 10,6% всіх робочих місць у світі (було задіяно 334 млн. осіб) та забезпечувала 10,4% світового ВВП (що складало 9,2 трлн. дол. США); 2) на 73,9% скоротились міжнародні туристичні перевезення; 3) під загрозою звільнення опинилося близько 100–120 млн. працівників світової індустрії туризму; 4) орієнтовні сукупні втрати у структурі світового ВВП перевищили 2 трлн. дол. США; 5) сукупні втрати експортних надходжень від організації міжнародного туризму оцінено у розмірі 1,3 трлн. дол. США.

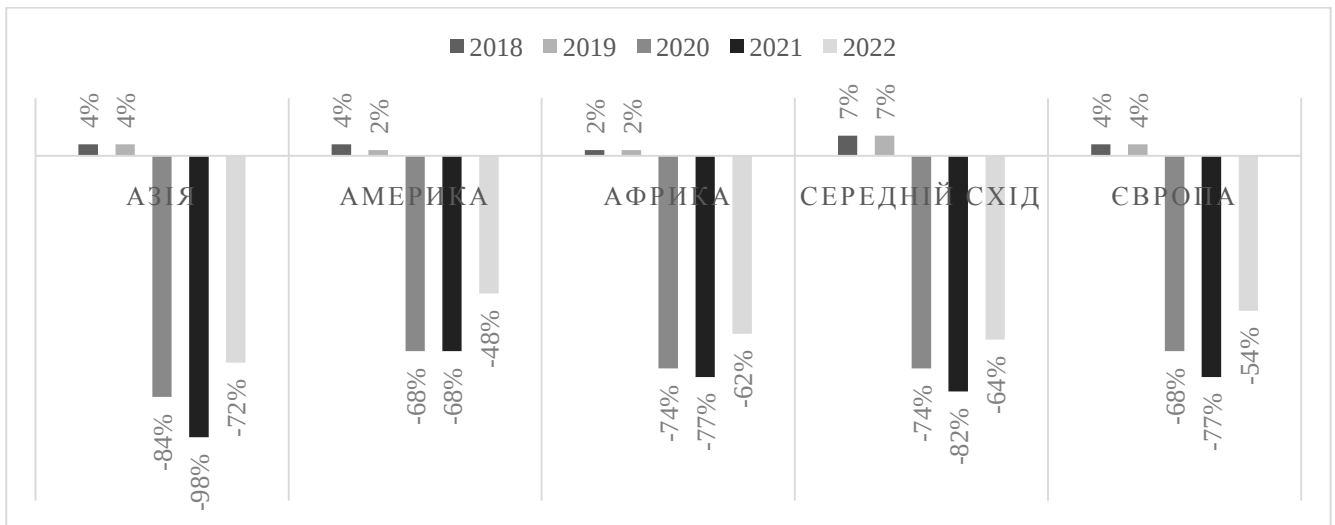

Рис. 4. – Динаміка змін ринку міжнародного туризму у 2018–2022 рр., %

Джерело: побудовано автором за [24–29]

Світова індустрія туризму у 2022 р. скоротилась на 18,5%, втративши 62 млн. робочих місць; на 45% скоротились витрати часу на організацію турів для внутрішніх споживачів туристичних послуг; на 69,4% – міжнародних (рис. 4).

У 2022 р. темпи скорочення ринку міжнародного туризму перевершили попередні кризові події (Глобальна світова економічна криза у 2008–2009 рр. та епідемія SARS у 2003 р.), які також спричинили негативний вплив на світову індустрію туризму (рис. 5). Кількість міжнародних туристичних переміщень у 2022 р. у порівнянні з 2019 р. (докризовим) скоротилась. За даними Всесвітньої організації туризму ООН (UNWTO) за 2022 р. кількість міжнародних туристів скоротилась на 20–30%. З цих причин відбулося скорочення світового доходу від організації міжнародного туризму на 300–450 млрд. дол. США [20–21].

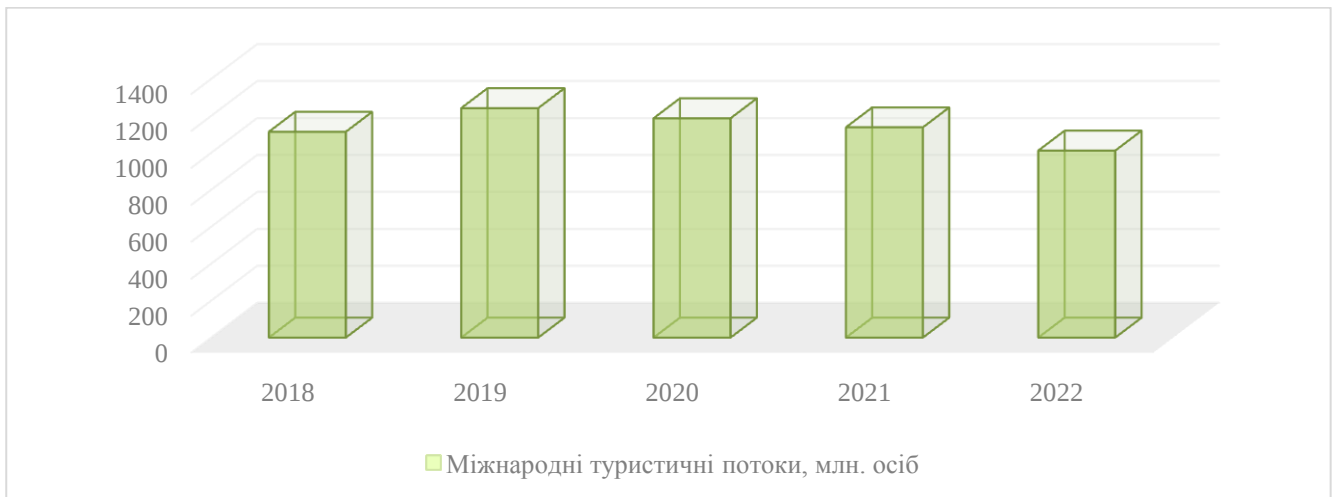

Рис. 5. – Міжнародні туристичні потоки: динаміка за 2018–2022 рр., млн. осіб
Джерело: побудовано автором за [23; 24; 30]

Знайти підґрунтя цьому можна у різних рівнях соціально-економічного позиціонування макро-регіональних та локально-регіональних систем. Сьогодні архітектура геоeкономіки побудована таким чином, що сталий розвиток країн Західної Європи залежить від розвитку індустрії туризму, яка забезпечує біля 70% доходної частини бюджету, в країнах Північної та Південної Америки ця доля складає 20%, в Азії, в країнах Африки та Австралії – 10% [20].

У кризових умовах геоeкономічного простору, воєнного стану в Україні, демографічної специфіки та структури держави, а також враховуючи внутрішні міграційні процеси (переміщення громадян нашої держави до Західних регіонів: Вінницького, Волинського, Закарпатського, Івано-Франківського, Львівського, Рівненського, Тернопільського, Хмельницького, Чернівецького; і Центральних вітчизняних регіонів: м. Києва, Житомирського, Київського, Кіровоградського, Полтавського, Сумського, Черкаського, Чернігівського), визначено сучасний геоeкономічний простір бізнесу локально-регіональних систем країни, як ядра розвитку потенціалу міжнародного співробітництва між країнами Європи [30].

Здійснено кластеризацію макро-регіональних та локально-регіональних систем з позиції динаміки приросту залучення прямих іноземних інвестицій країн Європи в розвиток індустрії туризму вітчизняних Західних і Центральних регіонів (схожі за створенням комплексного туристичного продукту). Також за розрахунками побудовано економічну модель міжнародного співробітництва на основі двосторонніх туристичних потоків. Алгоритмом кластеризації є метод повних зв'язків – включає нові об'єкти з заданими відстанями [6; 19] (табл. 1).

Таблиця 1.

Структура туристичних кластерів макро-регіональних систем Європи та локально-регіональних системи України (за методом Уорда)

Туристичні макро-регіональні системи Європи	Клас -тер	Локально-регіональні системи України
Великобританія, Нідерланди, Франція	K1	м. Київ, Житомирський, Київський
Іспанія, Італія, Німеччина	K2	Черкаський, Чернігівський
Ірландія, Люксембург	K3	Івано-Франківський, Львівський, Тернопільський
Австрія, Греція, Данія, Португалія, Фінляндія, Швеція	K4	Кіровоградський, Полтавський, Сумський
Латвія, Литва, Естонія	K5	Вінницький, Чернівецький
Бельгія, Болгарія, Польща, Румунія	K6	Волинський, Закарпатський
Словаччина, Словенія, Угорщина, Хорватія, Чехія	K7	Рівненський, Хмельницький

Джерело: побудовано автором за [6; 19; 30–32]

Перспективи інтеграційного розвитку індустрії туризму України в контексті геополітичних подій в умовах кризи і у посткризовому періоді слід пов'язувати з ефективним партнерством з країнами Європейського Союзу [33]. При цьому є сенс врахувати наступне: можливість просування національного комплексного туристичного продукту на європейський ринок за тісної співпраці з компаніями країн ЄС; формування сприятливого цифрового простору для споживачів та підприємств індустрії туризму; створення дружнього клімату та інформаційно-комунікаційного середовища для співпраці; прокладання транснаціональних мереж й коридорів для залучення більшої кількості міжнародних мандрівників; запровадження передового світового досвіду організації туристичного бізнесу; посилення євроінтеграційних процесів в країні. Транскордонне співробітництво з європейськими країнами-сусідами є перспективним стратегічним напрямком для реалізації концепції сприятливого, ефективного та безпечного туристичного відпочинку. Відновлення стратегічного потенціалу України і його перспективи розвитку є обґрунтованими відносно зміцнення туристичного співробітництва з країнами Близького Сходу та Азії. Тут важливо спростити візові формальності з окремими країнами або групою країн. Полегшення процедури в'їзду в країну та отримання віз сприятиме зростанню обсягів міжнародних прибуттів в Україну.

Слід звернути увагу на той факт, що має значний потенціал створення в локально-регіональних системах України систем стратегічного управління щодо раціонального розподілу-використання залучених прямих іноземних інвестицій від партнерів макро-регіональних туристичних систем Європейського Союзу.

Зазначений потенціал може бути використаний для підвищення продуктивності праці, прискорення темпів економічного розвитку індустрії туризму, посилення імпульсу зростання вітчизняної економіки, реалізації потенціалу міжнародного співробітництва України в індустрії туризму країн ЄС з метою зближення з європейськими туристичними фірмами для забезпечення приблизно 4,3 млн. робочих місць, що складе 5% від загальної зайнятості в країні. Крім того, це дозволить збільшити на 21% просування українських туристичних продуктів на міжнародних ринок та збільшити на 19% додану вартість послуг в цих країнах. Забезпечення безпечного рівня функціонування макрорегіональної туристичної системи України дозволить призупинити падіння попиту на туристичні продукти та прискорити отримання прибутку суб'єктами вітчизняної індустрії туризму.

В цілому, інтеграція локально-регіональної системи індустрії туризму країни у гео економічний простір Європи має базуватися на концепції створення і сталого розвитку конкурентних переваг комплексного туристичного продукту локально-регіональної системи. Сьогодні у наукових дослідженнях авторами приділяється велика увага кластерної концепції конкурентоспроможності. В аспекті вивчення розвитку індустрії туризму дана концепція розглядає конкурентоспроможність підсистем локально-регіональної системи індустрії туризму країни у взаємозв'язку з іншими системами, тобто з формуванням кластера взаємозалежних систем.

За умов інтеграції локально-регіональної системи індустрії туризму країни у гео економічний простір Європи доцільно сформуванню інформаційного забезпечення розвитку кластерів (табл. 1), яка має включати елементи: систему інформаційного забезпечення як функціонального комплексу, що забезпечує органічний взаємозв'язок технічних засобів, інструментів, методів та технологій роботи з інформацією; систему інформаційного забезпечення, яка враховує інформаційні потреби користувачів туристичного продукту; інформацію про стан та параметри функціонування об'єктів локально-регіональної системи індустрії туризму України, що надходить через проміжки часу або відповідно до потреб.

Взагалі, прагнення отримати максимальну вигоду від інтеграції локально-регіональної системи індустрії туризму України у гео економічний простір Європи дозволить у повоєнному періоді відновлення вітчизняної економіки відродити стратегічний потенціал міжнародної співпраці індустрії туризму з урахуванням поляризаційних аспектів гео економічного простору, який в умовах глобалізації національних економік країн Європи досяг значних масштабів і розглядається як самостійна сфера зовнішньоекономічних відносин із значною зміною структури.

Список використаних джерел:

1. Đukić A, Jerković S. *Geoeconomic guidelines of development of tourism: Model of Dubrovnik*. Journal of the Geographical Institute Jovan Cvijic. 2007. SASA. P. 193–201.
2. Mercille J. The radical geopolitics of US foreign policy: Geopolitical and geoeconomic logics of power. *Political Geography*. 2008. Vol. 27. P. 570–586.
3. Гончаренко Н. І., Склярєнко Я. І. Теоретико-методологічні основи дослідження туристичної політики Європейського Союзу. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Туризм»*. 2017. № 6. С. 161–166.
4. Любіцева О. О. *Ринок туристичних послуг (геокоосмічні аспекти)*. Київ: Альтерпрес, 2002. 255 с.
5. Калініна Л. Державна політика у сфері туризму: туристично-рекреаційні спеціальні економічні зони. *Туризм: право та економіка*. 2006. № 5. С. 23–27.
6. Trusova N. V., Cherniavska T. A., Pasieka S. R., Hranovska V. Hr., Prystemskyi O. S., Demko V. S. Innovative clustering of the region in the context of increasing competitive positions of the enterprises of the tourist recreational destination. *GeoJournal of Tourism and Geosite*. 2020. Vol. 33(3). P. 1126–1134.
7. Carlisle S., Johansen A., Kunc M. Strategic foresight for (coastal) urban tourism market complexity: The case of Bournemouth. *Tourism Management*. 2016. №54. P. 81–95.
8. Sklyarenko Ya., Khanova O. Analysis of factors of influence on the development of tourism area of European Union. *Technology audit and production reserves*. 2018. №5(43). P. 9–14.
9. Чен К. К. Система підтримки прийняття рішень щодо розвитку туризму: системно-динамічний підхід. *Журнал комп'ютерних інформаційних систем*. 2004. Вип. 45 (1). С. 104–112.
10. Farsari I. The Development of a Conceptual Model to Support Sustainable Tourism Policy in North Mediterranean Destinations. *Journal of Hospitality Marketing & Management*. 2012. Vol. 21 (7). P. 710–738.
11. Джі Ч. Й., Файос-Сола Е. *Міжнародний туризм: глобальна перспектива*. Мадрид: Всесвітня туристична організація, 1997.
12. Хол Д., Сміт М., Марцишевська Б. *Туризм у Новій Європі: виклики та можливості розширення ЄС*. Воллінгфорд, Оксфордшир; Бостон, Массачусетс: CABI CABI, 2006.
13. Коккранікал Дж., Кроньє П., Батлер Р. Туристична політика та маркетинг напрямків у країнах, що розвиваються: ланцюжок впливу. *Планування та розвиток туризму*. 2011. Вип. 8(4). С. 359–380.
14. Kamkhaji J. C. Crisis, learning and policy change in the European Union. *European Public Policy*. 2016. №24(10), P. 714–734.
15. Matsuka V.M. Assessment of Ukraine's competitiveness on the world tourist market. *Bulletin of the Mariupol State University. Series: Economy*. 2018. №16. P. 93–102.

16. Прем Н. Д. Міжнародний туризм: нові виклики та перспективи на майбутнє. Ташкент: Канішка, 2000. 152 с.
17. Kozmenko O. Analysis of countries' investment attractiveness in the field of tourism industry. *Investment Management and Financial Innovations*, 2015. №12(3-1). P. 56–63.
18. United Nations Statistics Division. Tourism Satellite Account: Recommended Methodological Framework. 2008. URL : <http://surl.li/tnzww>
19. Tsviliy S.M., Ogloblina V.O., Demko V.S., Pavliuk A.A., Pisetskyi M.M. Potential of international cooperation of Ukraine in the geoeconomic space of the tourist industry. *GeoJournal of Tourism and Geosites*. 2023. №49(3). Pp. 946–961.
20. UNWTO Tourism Dashboard. UNWTO Tourism Dashboard – Insights on key performance indicators for inbound and outbound tourism at the global, regional and national levels. 2023. URL: <https://www.unwto.org/unwto-tourism-dashboard>.
21. Trusova N., Tsviliy S., Gurova D., Demko V., Samsonova V. Budget Instruments for Stimulating the Development of the Investment Potential of the Tourism Industry in Ukraine. *Economic Affairs*. 2023. Vol. 68. № 01s. P. 253–269.
22. Туристичний портал України. URL : <http://www.stejka.com/ukr>
23. The Travel & Tourism Competitiveness Report. 2021. URL: <https://www.bloomconsulting.com/journal/bloom-consulting-international-data-partner-for-the-2021-travel-tourism-competitivenessreport-ttcr-for-the-world-economic>.
24. Tourist streams 1999-2020. URL: <http://surl.li/toaez>
25. Міжнародний туризм, витрати. URL: <http://surl.li/toagb>
26. Міжнародний туризм, витрати на пасажирський транспорт. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.TRXN.CD>.
27. Міжнародний туризм, витрати на предмети подорожей. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.TVLX.CD>.
28. Міжнародний туризм, надходження. URL: <http://surl.li/toafv>
29. UNWTO. Барометр світового туризму, 20(5), 2022. С. 1–5. URL: <https://webunwto.s3.eu-west1.amazonaws.com/s3fs-public/2022>
30. United Nations Statistics Division. Tourism Satellite Account: Recommended Methodological Framework. 2008. URL: <http://surl.li/toafn>
31. Демко В.С., Свиноус І.В. Потенціал міжнародного співробітництва України в геоекономічному просторі туристичної галузі. Збірник наукових праць ТДАТУ імені Дмитра Моторного (економічні науки). №2(48). 2023. С. 38–50.
32. Демко В.С., Свиноус І.В. Макроекономічний аналіз туристичного потенціалу України в міжнародному співробітництві. Збірник наукових праць ТДАТУ імені Дмитра Моторного (економічні науки). №3(49). 2023. С. 40–51.
33. Charkina T., Pikulina O., Zadoja V., Tsviliy S. Improvement of the tourism industry management due to introduction of new trends and types of tourism. *Philosophy, economics and law review : Scientific Journal. Dnipro : DSUIA*, 2022. Volume 2, no. 1. Pp. 108–117.